

SVOJILNA PRIPONA -ICA V JUŽNOSLOVANSKI TOPONOMASTIKI

Ko sem začel razmišljati o zgornji temi ob sodobnem in zgodovinskem gradivu hrvatskosrbskega, slovenskega, makedonskega in bolgarskega jezika, zbranim deloma iz natisnjenih virov deloma iz rokopisov, zlasti iz zbirk F. Bezlaja in G. Škrivaniča iz Beograda, pa tudi iz zbirke M. Kosa iz Ljubljane ter iz rokopisnega dela zagrebškega Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika (od črke *t* do konca), sem postal pozoren na dva problema. Prvi je čisto onomastičen (imeno-sloven). Pokazalo se je namreč, da je krajevno poimenovanje tipa shrv. *Lazarica*, *Bogdanica*, slov. *Dobroslavica*, *Pavlica*, mak. *Martinica*, bolg. *Dragoslavica* omejeno zgolj na južnoslovanske jezike. V nobenem primeru je ni na področju zahodnoslovanskih jezikov, kakor lahko spoznamo iz poljskih in čeških obravnav. Videti je, da se ta tip redko pojavlja tudi na področju ruskih jezikov, kakor sem videl v prvih zvezkih Vasmerjevega zemljepisnega slovarja. Ta kategorija prav tako ni omenjena v znanih imeno-slovnih razpravah za rusko jezikovno področje (Nikonov, Hrabec). V tej zvezi je zelo pomembno, da se opredeli pomen zemljepisnih imen tega tipa, ki jih ne omenja niti delo W. Taszyckiego *Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podiału)*, Krakov 1946, ki obravnava pomensko stran krajevnih imen. K temu bi še pripomnil, da tudi kasnejša razprava S. Rosponda, ki je posvečena v glavnem besedotvorju slovanskih zemljepisnih imen (*Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław 1957) zanimivega tipa teh imen sploh ne opazi.

Drugi — širši — problem je besedotvornega značaja. Na imeno-slovnem gradivu je namreč mogoče pokazati poseben tip besedotvorne izpeljave, ki nastopa sicer tudi v občnoimenskem besednjaku, a je šele pri imenih (v imeno-slovnem besednjaku) jasno vidno, kako dobivajo pripone nov pomen v odvisnosti od podstave. Na robu naj razen tega tudi pokažem, da med lastnimi imeni niso prvine stare, arhaične, da je to jezikovno gradivo podvrženo živim spremembam, ki so iste kot pri občnih imenih.

Zgoraj očrtano problematiko obravnavam — kakor sem že omenil — ob gradivu, ki obsega za vse južnoslovanske jezike okoli 600 imen. Obravnavam imena, katerih podstava je osebno ime (ime, priimek, domače ime, vzdevek) ali ime poklica, dostojanstva (kovač, car, škof), in to tako v samostalniški obliki kakor tudi v obliki svojilnega pridevnika, tako na primer *-in-* : shrv. *Aleksinica* : *Aleksin*; *-j-* : shrv. *Ivanjica* : *Ivanj*; *-ev / -ov* : shrv. *Andrijevica* : *Andrijev*,

slov. *Blagovica* : *Blagov*; : shrv. *Desimirnica* : *Desimirn*- itd. Če gre za tip imen, v katerih nastopa poleg pripone *-ica* pridevniška priponska prvina s svojilnim pomenom, tako njih besedotvorja kakor tudi pomena ni težko razložiti. Tako moje filološko gradivo kakor tudi dosedanja splošno besedotvorna gledanja kažejo, da je treba vzeti za njihovo izhodišče dvočlenske sintagme, v katerih je bil po odpadu določanega člena svojilni pridevnik substantiviziran s pripono *-ica*. Za osvetlitev tega pojava sem zabeležil naslednje primere: npr. shrv. *Djakova varoš* // *Djakovica*, *Milinkova draga* // *Milinkovica*, bolg. *Iskrova čukara* // *Iskrovica*. Funkcija pripone je tu torej povsem enaka kot v občnih imenih, npr. shrv. *žutica* : *žuta bolest*, slov. *slivovica* : *slivova rakija*, *gnilovica* itp. Ta tip je torej tako z besedotvorne kakor s pomenske plati nadvse jasen. Po pomenu spadajo zemljepisna imena tega tipa po klasifikaciji W. Taszyckega k svojilni skupini, saj so izvedena iz substantiviziranih svojilnih pridevnikov.

Toda kaj storiti z drugo kategorijo, s tipom *Bogdanica*, *Dobroslavica*? Da bi se zavedeli težav pri razlagi, je dovolj, če omenim, da opravlja v južnoslovanških jezikih *-ica* tri glavne pomenske vloge: 1. tvori pomanjšalnice, 2. ženske samostalnice iz samostalniških osnov in 3. substantivizira pridevnike; pri tem smemo to zadnjo funkcijo spoznati za čisto strukturalno, ne da bi поблиže določevali različne pomenske kategorije, ki nastajajo pri substantivizaciji pridevnikov. Če upoštevamo tudi dejstvo, ki je bilo doslej potrjeno že v številnih delih, namreč da obstaja strukturalna enotnost med lastnoimenskimi in občnoimenskimi gradivom, razlike med njima pa so ali na različni časovni ali na pomenski ravnini, so primeri *Bogdanica*, *Dobroslavica* z besedotvornega stališča povsem nejasni. Seveda se je mogoče tukaj zadovoljiti z ugotovitvijo takšnega dejstva, toda pri današnjem stanju stroke to seveda ne zadošča. Tako je storil namreč že pred sto leti utemeljitelj znanstvenega imenoslovja Fran Miklošič v svojem slavnem delu *Tvorba krajevnih imen iz imen oseb* (Dunaj 1864), toda v tistih časih mehanične delitve besed, ne da bi dovolj upoštevali odvisnost med obrazilom in podstavo, več ni bilo mogoče dati.

Poskusimo поблиže pogledati na tip imen, ki nas tu zanima. Nobena izmed znanih obravnjav funkcije *-ica* v občnih imenih pri krajevnih imenih ni uporabna, če je podstava samostalniška (tu ni mogoče govoriti niti o pomanjševalnicah, še manj o ženskih samostalnicah). Toda kakor ponavadi v takih primerih nam tudi tu pridejo nepričakovano na pomoč besedotvorne dvojnice. Te so: bolg. *Leevštica* // *Leevica*, reka, ki teče skozi *Malko Leeve*, *Sinanska reka* // *Sinanica*, *Mermersko ezero* // *Mermerica*; dalje slovenske: *Čadramski potop* // *Čadramica* od imena vasi *Čadram*, *Konjščica* // *Konjski hrib*, *Konjska planina*; dalje shrv. *Ljubeščica* // *Ljubešica*.

Da bi ne skalili podobe, se ne bomo ustavljali pri medsebojnem odnosu teh dvojníc: prav nič ni namreč važno, če gre tu za raven časovnih, narečnih ali drugih razlik. Za nas je bistveno nekaj drugega. Najbolj očitno je to ob dvojnici *Ljubeščica* // *Ljubešica*, kjer nam je prva inačica jasna. To je substantiviziran svojilni pridevnik na *-ski*, tvorjen od imena *Ljubeš*, ki je ljubkovalna oblika dvočlenske tvorbe tipa *Lubomir*, *Luboslav* ipd. Če se sedaj spomnimo na analogijo dvojnic tipa *Čadramski potok* // *Čadramica*, smemo tudi drugo obliko *Ljubešica* spoznati za arhaizirano tvorbo, ne iz samostalnika narejeno, ampak tvorjeno po tako imenovani izmenični izpeljavi ali z drugim imenom tudi dezintegracijski

derivaciji, ki jo v glavnem razlagata poljska (Łoś, B. Kreja, P. Zwoliński) in sovjetska literatura (V. Vinogradov in avtorji nove Gramatike ruskega jezika iz l. 1960). Ta proces temelji — če to vzamemo kar se da splošno — na tem, da se v izpeljani obliki opusti besedotvorna pripona in da se zamenja z novim obrazilom. Primere za to je mogoče navesti iz vseh slovanskih jezikov, pa čeprav tako starejše kakor tudi novejšje slovnice tega pojava ne zaznamujejo. Najpogosteje bo šlo pri substantivizaciji pridevnika za opustitev pripone *-sk-*, torej polj. *Biblioteka Jagiellońska // Jagiellonka, tatarskie ziele — tatarka, żołnierska służba — żołnierka*, shr. *hajdučka trava — hajdučica*, r. *Tretjakovskaja galerija — Tretjakovka*. Pa ne samo to: izpušča se tudi pripona *-n-*, npr. polj. *dyżurny pokój — dyżurka*, podobno rusko *dežurnaja komnata — dežurka*. Podobne primere lahko najdemo tudi v lastnoimenskem gradivu, npr. slov. *Poganska zemlja // // Poganka* — krajevno ime v vasi Preska, občina Sevnica, shr. *Čukarova Mehana*, danes *Čukarica*, del Beograda; zadnji primer kaže, da je mogoča opustitev pripone *-ov-* pri pridevniški podstavi. Da bi podčrtali še, da pojav izmenične izpeljave ne nastopa le pri pridevniških osnovah, naj za osvetlitev navedemo samo dva poljska primera s področja izpeljave samostalnika iz samostalnika, npr. *kamién* : dem. *kamyk*, *grzebień* : dem. *grzebyk* ali samostalnika iz pridevnika, npr. krajevno ime *Niepołomice* — prid. *niepołomski*. Kako je s tem v drugih slovanskih jezikih, je težko reči, ker ni ustreznih znanstvenih del. Razen tega je to za nas trenutno drugotnega pomena, saj ni dvoma, da imamo v primeru substantivizacije pridevnikov opraviti z izmenično izpeljavo. Kje poteka meja med tipom substantivizacije, ki temelji na substantivizaciji pridevniškega člena samega, npr. polj. *Kraków*, shr. *Kumanovo*, in substantivizacije s pripomo, npr. slov. *pelinovica*, shr. *verenica*, ter nazadnje substantivizacije z izmenično izpeljavo, ne znam povedati, ker ni ustreznih obravnav za posamezne jezike, in navajam to le kot odprt problem, ki ga je treba obdelati.

Dosedanja razglabljanja so nas pripeljala do zaključka, da so lastnoimenske tvorbe tipa *Pavlica*, *Dobroslavica* po izvoru izpeljane iz substantiviziranih pridevnikov in da so z besedotvornega stališča na isti ravni kot imena tipa *Davidovica*, *Vidojevica*, *Ivanjica*; razlika med njimi je samo v načinu substantivizacije pridevniške podstave. Iz teh besedotvornih dejstev izvira pomemben pomenoslovni zaključek. Če je v osnovi imen tipa *Pavlica* svojilni pridevnik, ima iz tega pridevnika substantiviziran samostalni prav tako svojilni značaj, saj — kakor vemo — temelji funkcija substantivizirajoče pripone zgolj na spremembi besedne vrste in v zvezi s tem na spremembi sintaktične funkcije izraza, ne pa na spremembi njegovega pomena. Tako je bilo mogoče odkriti izvore svojilnega pomena pripone *-ica* v južnoslovanskem imenoslovju. Zdi se, da imamo vsaj v poslednjih dvesto letih, odkar v vseh južnoslovanskih jezikih izrazito narašča produktivnost imen na *-ica*, opraviti s samostojno samostalniško svojilno končnico, ki tvori pripadnostna imena iz podstav imen in priimkov brez pridevniškega posredovanja.

Preostaja nam še, da pojasnimo zemljepisno razvrstitev, ki je — kakor sem že v uvodu omenil — taka, da imamo na jugu slovanskega sveta *-ica* (morda tudi na vzhodu, le da je treba problem bolj natančno pregledati), na zahodu pa *-ka*. S tipom *Pavlica* na jugu je vzporeden na zahodu tip polj. *Pielgrzymka*, *Bo-*

narka in morda na vzhodu tip rus. *Slavenka* s tipom *Davidovica*, polj. *Dawidówka*, r. *Serafinovka* itp. To se ujema s položajem, ki ga je že l. 1905 nakazal Belić v delu K zgodovini razvoja slovanskih manjšalnih in večalnih pripon in nato bolj podrobno analiziral Bošković v razpravi Razvitak sufiksa u južnoslovenskoj jezičkoj zajednici (JF 1936), namreč da južnoslovanskim pomanjšalnicam na *-ica* odgovarja zahodnoslovansko obrazilo *-ka*. Če pa se spomnimo, da nastopajo pri substantivizaciji najbolj pogosto manjšalna obrazila, nam postane jasna zemljepisna porazdelitev obravnavanega tipa imen.

In nazadnje naj z namenom, da to poudarim, pripomnim, da je mogoče na majhnem primeru, ki smo ga tu nakazali, to je na primeru razvoja samo enega in nikakor ne najbolj produktivnega tipa zemljepisnih imen na *-ica*, opaziti, kako živo je s stališča besedotvorja in pomenoslovja lastnoimensko gradivo in kako je podvrženo istim razvojnim zakonom kakor občna imena. Razen tega to dobro prikazuje enak razvoj nekega pojava v različnih slovanskih jezikih ne glede na to, da so sinhrono med seboj povsem neodvisni. Kot je videti, je razlog tega enakega razvoja v zgodovini.

Prev. Breda Pogorelec

Franc Jakopin

K TIPOLOGIJI SLOVENSKEGA IN RUSKEGA GLAGOLA*

Od izida Pleteršnikovega slovensko-nemškega slovarja (1894-95) do danes je bil slovenski glagol deležen pozornosti v glavnem z vidika akcenta. Tako se je po Breznikovi primerjalni študiji o glagolskem naglasu (AslPh, 1911) to vprašanje za knjižni jezik normativno urejalo v slovenskih slovnica, v pravopisih (iz let 1935, 1950, 1962) in v Ruplovem *Pravorečju* (1946). Več člankov o glagolskem akcentu je izšlo v enajstih letnikih revije *Jezik in slovstvo* (od leta 1955 dalje); posebej pa je treba omeniti Riglerjev in Toporišičev prispevek k sistematizaciji slovenskega glagolskega naglasa v letošnjem letniku iste revije — prispevek, ki je v neposredni zvezi z redakcijo novega slovarja slovenskega knjižnega jezika. (Poskusni snopič tega slovarja je izšel leta 1964 pri SAZU.)

Razmeroma manj je bilo pri nas samostojno obravnavano vprašanje glagolskega vida. Po znameniti Navratilovi študiji o slovanskem glagolu, ki pa datira iz leta 1856, in poglavjih o aspektu v Miklošičevi *Sintaksi* so se k temu problemu še vračali Škrabec in drugi, vendar predvsem v zvezi z rabo prezenta in futura. Posebne dinamike v proučevanju slovanskega glagolskega aspekta, ki je drugod v slavistiki prevladovala v desetletjih med vojnama, pri nas dolgo ni

* Predavanje na II. Seminarju slovenskega jezika, literature in kulture; v Ljubljani julija 1966.